

Walker Connor

NEMZET, ÁLLAM, NEMZETÁLLAM

A nemzet (natio) latin eredetű szó, s megszületésekor egyértelműen a közös vérségi kötelék jelölésére használták. A főnév a „megszületni” (nasci) igének a múlt idejű melléknévi igenevéből képződött. A „nationem” latin főnév így magában foglalja a „fajta”, illetve „faj” szavak jelentését is. Sajnos az emberi kollektivitásokat jelölő terminusokat (pl. a „faj” vagy az „osztály”) meglehetősen kötetlenül használják, s ebből a szempontból a „nemzet” sem kivétel. Ily módon a középkori egyetemeken a diák „nációja” az országnak azt a részét jelölte, ahonnan az illető jött. Amikor azonban a 13. század végén az angol nyelvbe is bekerült a szó, akkor a vérségi csoport eredeti jelentésével kezdték használni. A 17. század elején azonban már a nemzet fogalmát egy ország lakosainak a megjelölésére alkalmazták, tekintet nélkül a populáció etnikai összetételére, s így a bizonytalan tartalmú „nép”, illetve „polgárság” helyettesítőjévé vált. Ez a szerencsétlen gyakorlat a mai napig jellemző, és ide vezethető vissza az, hogy az amerikai polgárokat gyakran mint az amerikai nemzetet emlegetik. Bármit jelentsen az amerikai nép fogalma, a szónak az eredeti értelmében nem nemzet. Az a gyakorlat, hogy az amerikaiakat nem-

zetnek nevezik és így módon egyenlőségjelet tesznek az amerikaiak és a németek, a kínaiak, az angolok stb. közé, sok tudóst téves analógiákra csábított. Igaz, hogy az amerikaiak büszkén nevezik magukat a „bevándoroltak nemzetének” az „olvasztótégely” tradíciója alapján, a közös eredet híján azonban nagyon nehéz — tulajdonképpen lehetetlen — az amerikaiak számára, hogy ösztönösen ugyanúgy értékeljék a nemzet eszméjét, mint a japánok, a bengáliak vagy a kikujuk. Egy amerikai nehezen érti meg, hogy egy német számára mit jelent németnek lenni, vagy egy francia számára franciának, mivel az amerikaiak lenni lélektani összetevői nem pontosan mérhetőek össze az előzőek lelki minőségeivel. Az asszociációk egy része hiányzik, vagy egészen mást jelent.

Ennél is károsabb azonban az a tendencia, hogy a nemzet fogalmát annak a törvényes területi egységnek a jelölésére használják, amit államnak nevezünk. Hogy ez hogyan alakult ki, az nem világos, bár a 17. században már bevett gyakorlatnak tűnik. Két magyarázat látszik használhatónak. Az egyik a népszuverenitás elvének terjedésével van összefüggésben, az olyan gondolkodók munkája nyomán, mint

például Locke. A népet minden politikai hatalom forrásának megtenni egyet jelentett a népet az állammal szinonim fogalomként kezelni. Az „állam én vagyok” formulát felváltotta a „nép az állam” megfogalmazás. Így a nemzet és az állam is szinonim fogalmakká váltak, mivel — s ezt már említettük — a nemzet fogalmát átvitték a nép, illetve a polgárság fogalmára. A francia „Emberi és polgári jogok nyilatkozata” szintén nemzetről beszél, bár a deklaráció megfogalmazói nem valószínű, hogy tisztában voltak azzal, hogy amire a „nemzet” szóval utaltak, abba a franciákon kívül beletartoztak a bretonok, katalánok, korzikaiak stb. is.

Nagyon valószínű, hogy a nemzet és az állam fogalmának szinonimaként való használata összefügg a nemzetállam kifejezés megjelenésével. A nemzetállam fogalmának megalkotásakor éppen azokat az alapvető különbségeket akarták kifejezni, amelyek a nemzet és az állam között fennállnak. A nemzetállam fogalma egy olyan területi-politikai egységet (állam) hivatott jelölni, melynek határai egybeesnek (vagy majdnem egybeesnek) egy nemzet területi elterjedtségének a hatáiraival. Még rövidebben: azt a helyzetet fejezi ki, amelyben egy nemzetnek saját állama van. Sajnos azonban a nemzetállam fogalmát minden megkülönböztetés nélkül valamennyi államra elkezdték alkalmazni...

Egy 1971-ben végzett felmérés, melynek során 132 államot vizsgáltak meg, a következő képet mutatja:

1. Csupán 12 állam (9,1%) tekinthető bizonyítottan nemzetállamnak.

2. 25 állam (18,9%) esetében az állam teljes lakosságának több mint 90 százaléka tartozott a nemzethez vagy potenciális nemzethez, s ugyanakkor jelentős számú kisebbség is élt az államhatárokon belül.

3. További 25 államban (18,9%) a lakosság 75–89 százaléka tartozott a nemzethez vagy potenciális nemzethez.

4. 31 államban (23,5%) a lakosság 50–75 százaléka tartozott a legnagyobb etnikai csoporthoz.

5. 39 államban (29,5%) a lakosságnak kevesebb mint a fele tartozott a legnagyobb etnikai csoporthoz.

Ha valamennyi állam nemzetállam volna, akkor minden további nélkül nemzeteknek nevezhetnénk őket. Ahol a nemzet és az állam egybeesik, ott fölösleges a kettő megkülönböztetése, mivel kibogozhatatlanul egymásba fonódnak. Ha egy japán kamikázét arról faggatnának, hogy Japánért vagy a japán népért megy meghalni, ez értelmetlen kérdés lenne, mivel e kettő fölbonthatatlan egésznek tekinthető. Hitler változtatva használhatta az állam (Deutscher Reich), a nép (Volksdeutsch), illetve a haza (Deutschland) szavakat a német emberek előtt, mivel mindhárom fogalom ugyanazokat az emocionális mechanizmusokat váltotta ki...

Bármilyen legyen is az eredeti oka annak, hogy az állam és a nemzet fogalma egymás szinonimái lettek, a terminusok szabados alkalmazása erős hatással van arra a szellemi-kulturális miliőre, melyben a nacionalizmust is szükségszerűen tanulmányozzuk. A „Népszövetség” (League of Nations) és az „Egyesült Nemzetek Szövetsége” elnevezések nyilvánvalóan tévesek. A „nemzetközi kapcsolatok” című tárgyat inkább az „államközi kapcsolatok” névre kellene átkeresztelni. Átnézve a jelenleg is funkcionáló szervezetek listáját, 66 olyan van köztük, melyeknek a neve a „nemzetközi” (*international*) szóval kezdődik, viszont – tagjaikat vagy funkciójukat tekintve – egyiküknek sincs semmi köze a nemzetekhez. A nemzeti jövedelem, a nemzeti vagyon, a nemzeti érdek és hasonlóak valójában az állam fogalomkörébe tartoznak...

A nemzet és az állam fogalmának ilyen reménytelenül zavaros használata után nem meglepő, hogy a nacionalizmus fogalma inkább az állammal való azonosulást, semmint a nemzethez fűződő lojalitást fejezi ki... Ugyanúgy, mint az állam és a nemzet fogalmának szinonimává válásának esetében, az állam iránti lojalitást kifejező nacionalizmus fogalmának az eredete is bizonytalan. Kétségtelenül nem lehet régi fejlemény, hiszen G. de Bertier de Sauvigny véleménye szerint a nacionalizmus szó először 1798-ban bukkan föl és 1830-ig nem is fordul elő újra. Sőt az, hogy a lexikonokban nem is találjuk a nyomát a 19. század végéig, a 20. század elejéig, ez a tény arra utal, hogy nem is nagyon használták. Ráadásul a nacionalizmus szó korai használatára vonatkozó példák azt mutatják, hogy nem az állammal, hanem a fogalom eredeti értelmében a nemzettel való azonosulást fejezte ki. A nacionalizmus fogalmának jelentésváltozásában nyilvánvalóan szerepet játszott a nemzet és az állam fogalmának szinonimként való alkalmazása. Kétségtelenül az 1930-as és '40-es évek német és japán agresszív nacionalizmusa is tovább torzította az eredeti fogalom jelentését...

A nacionalizmus fogalmának az államhoz fűződő lojalitás értelmében való használata csak növelte a fogalmi zűrzavart, sőt további zavarok forrása lett. Mivel a nacionalizmus jelentése foglalttá vált, nem kis gondot okoz olyan új terminusok találása, amelyek kifejeznék az állampolgárok egy csoportjának a saját nemzethez fűződő lojalitását. Etnicitás, ősiség (primordialism), pluralizmus, törzsiség (tribalism), regionalizmus, közösségiség, lokálpatriotizmus – ezek azok a fogalmak, amelyek e tekintetben a leggyakrabban fordulnak elő...

(*Ethnic and Racial Studies*, Vol. 1, 1978. október)